

Jyllandsturné til bofællesskaber

Af Bjørn Forde

Bestyrelsesmedlem i BOF og forfatter til bogen "Rejsen til Fridlev"

Billedet er fra bofællesskabet "Grusgraven" i Hinnerup, en halv times kørsel nordvest for Aarhus. Benjamin og Niels Jørgen er i fuld gang med at fortælle om fællesskabets herligheder, sådan som en masse engagerede og inspirerende bofæller også har gjort i de 12 andre bofællesskaber, jeg sammen med Anne har besøgt i den sidste uges tid. For at få et indtryk af, hvad der optager dem, og hvordan de tackler de udfordringer, de står overfor.

Til de mange bofæller, som åbnede dørene for os og gav sig tid til at udveksle tanker om livet i bofællesskabet og vise rundt både inde og ude: Tak for jeres store gæstfrihed! Tak for jeres åbenhjertighed! Tak for masser af kaffe, kage og fællesspisning! Og tak for gode forslag til idéer

eller aktiviteter, som foreningen *Bofællesskab.dk* kan drøfte og måske komme med udspil om.

For turnéen til de 13 bofællesskaber omkring Esbjerg, Ry, Silkeborg, Holstebro, Skive, Randers og Hinnerup var tænkt som mere end en privat og oplevelsesrig ferietur for Anne og Bjørn. Den var organiseret som en del af foreningen *Bofællesskab.dk*'s ønske om at finde ud af, hvordan vi kan få flere medlemmer, i en tid hvor meget taler for og mange taler om, at *bofællesskabet* kan bidrage til nogle af tidens store udfordringer, fx menneskers ensomhed i en forvirrende verden og nødvendigheden af at skære dramatisk ned på vores udslip af CO2. Derfor skrev jeg i mit brev til bofællesskaberne:

”Foreningen Bofællesskab.dk blev dannet i 2018, med et ønske om at styrke samarbejdet mellem danske bofællesskaber, ved at tilbyde aktiviteter og etablere en hjemmeside. I dag er lidt under 100 af Danmarks omkring 600 bofællesskaber medlemmer af foreningen. Det synes vi i bestyrelsen er for lidt i en tid, hvor interessen for bofællesskabet som boligform ser ud til at få ny energi.”

Personligt kunne jeg godt have lyst til at besøge alle landets bofællesskaber, men det lader sig naturligvis ikke gøre, hverken for mig eller foreningen. *Bofællesskab.dk* er stadig en lille forening med et beskedent sekretariat, og en meget stor del af arbejdet bygger på frivillig arbejdskraft. Men med flere *bofællesskaber* som medlemmer, og måske også med mange flere bofæller som *personlige* medlemmer, er der bedre muligheder for, at foreningen kan tiltrække ressourcer, som kan styrke vores stemme i den offentlige debat, rådgive nye bofællesskaber, og inspirere os alle til at bidrage til løsningen af nogle af vores store samfundsmæssige udfordringer, hvor *bofællesskabet* kan noget, som andre fællesskaber ikke kan.

Tvivlere fremhæver undertiden, at *dokumentationen* for vores såkaldte *komparative fordele* når det fx gælder *ensomhed* og *bæredygtighed* stadig ikke er overbevisende. Det kan tvivlerne have ret i, og det er vi i foreningen meget opmærksomme på. Derfor indgår *Bofællesskab.dk* også i denne tid i flere samarbejdsprojekter, som har til formål at skaffe mere solid dokumentation, som kommuner, andre offentlige myndigheder,

udviklere og pensionsfonde interesserede i at investere nogle af deres milliarder i bofællesskaber kan finde inspiration og støtte i. Det er vigtigt, hvis vi skal gøre os forhåbning om at øge den andel af den danske boligmasse, som i dag udgøres af bofællesskaber: mindre end én procent! Det må vi – og Danmark – kunne gøre bedre!

Vores besøg i 13 bofællesskaber i Jylland bekræftede på det anekdotiske plan, at bofællesskabet er et godt sted at leve. Jo, vi snakkede især med de 'troende', som oplever, at de har fået mulighed for at leve det 'gode liv', de har drømt om, både de unge med børn og de ældre med børnebørn, både familier og enlige. Men vi oplevede stor ærlighed om de udfordringer, alle naturligvis står overfor med mellemrum. Det prøver jeg at samle op på til sidst i denne artikel.

Meget ser umiddelbart ens ud, når man åbner dørene til boliger og fælleshuse i et bofællesskab, men der er sandelig også store forskelle på, hvordan regler og traditioner har udviklet sig. Flere gange undervejs måtte vi konstatere: "Bare vi havde tænkt på dét i vores eget bofællesskab!" Også det siger vi tak for til alle, vi mødte på vores vej.

Og så starter turen gennem Jylland!

Forsøgsgården i Esbjerg, få kilometer fra centrum, bygget som andelsforening i 1990 med 21 huse og fælleshus. Dengang var der 35 voksne med omkring 15 børn. I dag er der 30 voksne og unge og kun tre børn. Syv af de nuværende beboere har været med fra starten. Forsøgsgården er både medlem af ABF og BOF.

Såvel oprindelige som senere tilkomne beboere fortæller, at Forsøgsgården stadig er et dejligt sted at bo, med traditioner der rækker tilbage til starten, kombineret med tilpasninger som følge af den ændrede beboersammensætning. Arbejdslørdage afholdes stadig, og alle forventes at deltage. Køkkenrensning involverer også stadig alle. Stormøder afholdes stadig, men nu kun hver anden måned. I tidernes morgen var der kokkepligt til fællesspisningen, men det har ikke været muligt at fastholde, og der spises fælles to-tre gange om ugen. Der spises bestemt mere vegetarisk i dag, men det er ikke et krav.

Gennemsnitsalderen er helt sikkert meget højere i dag end ved starten for 35 år siden. Der er også flere enlige end par. Måske også flere beboere, som ikke deltager i samme omfang, som da fællesskabet startede, engang børnene var i centrum og man altid spurgte hinanden: ”Har du talt med din nabo i dag?”

Selvfølgelig var der også en beboer i Forsøgsgården, som kendte en beboer i Fridlev, vores eget bofællesskab. Så på vej ud, efter at hun havde vist os sin hyggelige bolig, hvor pladsen var udnyttet eksemplarisk effektivt, bad Gudrun os om at hilse Anders, hendes venindes søn. Større er Danmark trods alt heller ikke.

Fladengrund er det første bofællesskab bygget i **Esbjerg**, etableret i 1980, med 12 ejerboliger, hvor de fem stadig er beboet af oprindelige beboere. Hvis man er gammel nok, kan man huske, at navnet Fladengrund blev nævnt dagligt i fiskerinoteringerne.

Beboerne var i sin tid selv med til at designe husene, og som besøgende fornemmer man, hvorfor byggeriet er præmieret, når man kommer gående ned gennem alléen af egetræer og træder ind i det

hyggelige fælleshus, som har plads til alle beboere. Ved starten var der 24 voksne og 16 børn. I dag er der langt færre, og de er meget ældre. En udfordring som volder kvaler, for ikke alle har kræfter eller lyst til at være en aktiv del af fællesskabet.

”Vi betragter vel os selv som en slags Ollekoller,” bliver det sagt under den hyggelige fællesspisning, som tilberedes på husbasis og i stigende grad er vegetarisk, men som denne aften, præcis klokken 18 som næsten alle andre steder, indeholder kød. ”Nu skal det fælles arbejde deles mellem færre og færre hænder. Skal vi i højere grad betale os fra at få klaret de ting, vi plejede at gøre selv i fællesskab? Måske er det også et problem, at vi ikke er flere boliger? Måske ville otte huse mere have gjort det lettere at tiltrække unge familier med børn?”

Generationsskiftet bekymrer tydeligvis. Heldigvis kan vi under fællesspisningen konstatere, at engagementet er intakt, der snakkes lystigt på kryds og tværs. Og alderen er ikke nogen forhindring for de små og større skærmydsler, der kan opstå, når der skal tages beslutninger. Engang handlede det måske om, hvad man skulle *plante* hvor. Nu handler det snarere om, hvor lidt eller meget de høje træer skal *beskæres*.

Balancen er et nybygget udlejningsbaseret bofællesskab i **Ry**, hvor beboerne ikke har langt til søer, bakker og dale. Her har PensionDanmark finansieret 33 boliger, smukt designet af tegnestuen Vandkunsten, som har været med fra bofællesskabernes start i 70'erne. Indflytningen skete i 2021, og der bor nu 45 i bebyggelsen, par såvel som enlige, alle over 50 år, uden hjemmeboende børn, og to tredjedele er kvinder. Boligerne udlejes af Home.

Officielt kaldes det for et 50+ bofællesskab, andre ville måske sige *seniorfællesskab*, eller hvad med *voksenfællesskab*, som det blev nævnt i vores interessante samtale med seks bofæller, alle kvinder, alle med spændende betragtninger om fællesskabets glæder og bekymringer.

Én bekymring har været at få fællesskabsidéen forankret i en udlejningsmodel, hvor lejerne af gode grunde ikke har været med fra starten. Derfor har de udarbejdet en folder om seniorfællesskabets overordnede værdier, organisering og forventninger til deltagelse i fællesskabets aktiviteter, som Home uddeler til interesserede lejere.

Frivilligheden er vigtig, bæredygtigheden ligeså, og omsorg for hinanden. Der afholdes fællesmøde hver tredje uge, hvor beslutninger tages med almindeligt flertal. Der er ikke en fast ordning for fællesspisning, men mange deltager frivilligt to-tre gange om ugen.

Når man kommer kørende til Kildebjerg, parkerer bilen og går op gennem hovedgaden med boligerne liggende på begge sider, fremstår Balancen som et helt 'normalt' bofællesskab. Der er fælleshus, værksted, orangeri, gæsteværelser, vaskerier og fællesarealer med blomstereng, højbede og jordstykker, hvor der dyrkes grøntsager til fællesspisningen.

Fællesskabet er rent juridisk muligvis mindre forpligtende end i et ejerbaseret bofællesskab, men engagementet og idérigdommen hos de seks 50+ kvinder, vi snakkede med, forekommer ikke mindre forpligtende. Vi ved, at der er flere af denne slags udlejnings-bofællesskaber på vej i de kommende år, og det betragter jeg som en positiv udvikling. De nuværende lejeres indhøstede erfaringer kan forhåbentlig bruges i planlægningen af disse.

Grønneparken er et seniorbofællesskab i **Silkeborg**, beliggende midt i byen, tæt ved indkøbsmuligheder, busstoppested, banegård og torv, og i gåafstand til Silkeborg Langsø. Kai tager imod i Fælleshuset og fortæller gavmildt den spændende historie om sin og sin nu afdøde hustrus rejse fra et alt for stort hus i en landsby udenfor Silkeborg til det nybyggede fællesskab, som stod indflytningsklart i 2004.

Der er nok tale om et lidt specielt udlejningsbyggeri, hvor beboerne på grund af deres engagement og ihærdighed er lykkedes med at få mere end almindelig indflydelse både på selve byggeriet og fællesskabets udformning. Det snakkede man fx om i en studiekreds gennem flere år.

”Vi var enige om, at vi skulle hjælpe hinanden, men ikke binde hinanden,” fortæller Kai. ”Der skulle være plads til personlige gøremål, som rejser og besøg hos børn og børnebørn. Vi ville ikke forpligte os til at pleje hinanden, det måtte kommunen tage sig af. Vi er heller ikke forpligtede til at deltage i fællesspisningen, men det er der mange, der gør, og vi deles om madlavning, afrydning og opvask.”

Ligesom mange deltager i den hæsblæsende liste af arrangementer, der organiseres: læseklub, fredagskaffe, brygge-øl-gruppe, sangaften, musik, går til bowling og i biografen og tager på ture ud på landet. Kai understreger, at Fælleshuset har været et vigtigt omdrejningspunkt, fordi der her er plads til alle. Gæsteværelset bruges flittigt.

”Da vi flyttede ind, efter at have solgt vores hus, som mange andre også gjorde, var vi 37 personer, de fleste ægtepar. Tyve år senere er vi 27 personer, og mange er enlige ligesom mig. Der findes også yngre beboere end mig, men det er vigtigt, at vi får flere yngre ind, gerne ægtepar.”

Kai tager os på en tur gennem bebyggelsen og forklarer, at Grønneparken er et alment byggeri og en afdeling af Silkeborg Boligselskab. Men afdelingen er et demokratisk fællesskab med egen økonomi, bestyrelse, fælleshusudvalg, aktivitetsudvalg og *indflytningsudvalg*. Det sidste har været vigtigt, for det har gjort det muligt at fastholde en

beboerkreds, som bakker op om de grundlæggende værdier, man fastlagde fra starten: tolerance, tillid, lighed, medansvar og åbenhed.

”Det betyder ikke, at vi altid er enige og at der aldrig opstår små konflikter. Selvfølgelig gør der det. Men så diskuterer vi tingene, og så er vi lige gode venner bagefter,” fortæller Kai, da han viser os orangeriet, som er den nyeste anskaffelse og et populært samlingssted, lige ved siden af grill og petanquebane.

Boringen Mejdal ligger i udkanten af **Holstebro** og er bygget i starten af 1980’erne, lige før Schlüter-regeringens kartoffelkur gjorde det meget dyrere at være boligejer. Det består af 14 ejerboliger og et selvbygget fælleshus. Den sidste beboer flyttede ind i 2015, og lige nu er der én bolig til salg (som annonceres på *Bofællesskab.dk*’s hjemmeside).

Generationsskiftet er som i mange andre bofællesskaber også en stor udfordring i Boringen. Det vrirler ikke ligefrem med børn, mens vi bliver vist rundt. Når beboerne ser 10 år frem i tiden, indrømmer de, at der nok vil være mangel på kræfter til selv at magte det hele. Der må købes hjælp udefra.

Og hvad med fællesspisningen, hvis man ikke længere kan lave mad? I dag spises der tre gange om ugen, og mellem halvdelen og to tredjedele af beboerne deltager.

Ikke desto mindre har man besluttet at investere i nye gynger, for det har børnebørnene trods alt stor glæde af, og det kan også være et salgsargument, når interesserede købere kigger forbi.

Thorshammer ligger i **Skive**, en andelsforening med 19 andele og fire ungdomsboliger, bygget i slutningen af 80'erne. Boligerne ligger som en firlænget gård med fællesarealer og legepladser i midten, og alle boliger har udsigt til en atriumgård til den ene side, og til egen have på den anden. Et smukt byggeri.

Inga giver en grundig rundvisning: hønsegård, køkkenhave, fodboldbane og masser af opbevaringsplads i kælderen under det velindrettede fælleshus, hvor madplanen hænger på en prominent plads på opslagstavlen, som det ses i de fleste bofællesskaber. Thorshammer ser ud til at være et velfungerende bofællesskab. Som de selv udtrykker det: *"Vi har set folk komme og gå – men Thorshammer har kunnet bestå."*

Det fornemmer man som besøgende mest tydeligt, når man går fordi alle boligerne gennem atriumgården. Her kan børnene løbe på bare fødder fra hus til hus, uanset hvordan vejret er. Her kan de lidt ældre samles til en omgang eftermiddagskaffe eller et glas vin hen mod aften. Her er der behagelige stole og masser af grønne planter. Der er ikke bare tale om en udvidelse af den private bolig, men et fællesareal som styrker fællesskabet. Men man kan sagtens forestille sig, at der kan opstå kontroverser om, hvor lidt eller meget og hvordan og hvorledes den enkelte har lov til at 'udsmykke' sin del af gården.

Vi bliver budt indenfor i Ingas og Hugos lejlighed i to etager. Den er ikke voldsomt stor, men hyggelig og med effektiv udnyttelse af pladsen. Kaffen kommer på bordet, og vi finder ud af, at vi deler interessen for Latinamerika, hvor vi begge har rejst i mange lande.

Inga og Hugo har været med fra starten og deler åbenhjertigt deres refleksioner om bofællesskabets mange fordele, såvel som de udfordringer, man ikke kommer udenom.

Her hører vi også om den *omsorgsperson*, bofællesskabet har udpeget for at kunne tage sig bedst muligt af de beboere, som af den ene eller anden grund har behov for at få en særlig 'ordning' med bofællesskabet for at kunne se sig selv som et fuldgyldigt medlem af fællesskabet. Idéen opstod, fordi en beboer fik en blodprop, som efterfølgende ændrede hans muligheder for at bidrage til de fælles opgaver. Det blev drøftet med omsorgspersonen, og det fungerer nu fint. En idé til efterfølgelse.

Broland ligger i udkanten af **Arden**, en hyggelig stationsby i Himmerland, med gode togforbindelser til Aalborg og Aarhus, Rold skov som nabo, og dermed et oplagt sted at placere et nyt bofællesskab med fokus på grønt byggeri og omsorg for natur og mennesker.

En gård blev købt i 2021, og kommunen godkendte en lokalplan i 2023, som gør det muligt at bygge 25 bæredygtige boliger mellem 40 og 110 m². Der mangler blot de sidste indskydere, så der er penge til at byggemodne grunden og de første kan begynde at bygge deres huse.

Rejsen mod en realisering er stadig lang for Broland (læs mere her: broland.dk), men forhåbentlig lykkes det. Det fortjener idéen. Erfaringerne fra de første år viser, at de som forening har brug for et sted, hvor de kan få svar på alverdens vigtige tekniske spørgsmål – måske med hjælp fra *Bofællesskab.dk*.

Drivhuset i **Randers** ligger på én af byens smukkeste grunde, tæt på Gudenåen og med udsigt over våde enge. Også her er der tale om andelslejligheder, 18 stykker i alt, placeret omkring en glasoverdækket gade, som fremstår som et drivhus, når man åbner døren og går op for enden af gaden, hvor fælleshuset ligger.

Lars fra bestyrelsen tager imod og byder på kaffe (og senere deltagelse i fællesspisningen), hvor to andre bestyrelsesmedlemmer deltager. De fortæller, at de fleste beboere har boet der længe, og at gennemsnitsalderen er højere i dag end ved starten i 1984. Men der *er* kommet yngre beboere med børn til, og andelsforeningen forsøger at prioritere to personer med børn, når en lejlighed bliver ledig. Det har foreningen selv indflydelse på gennem en *interesseliste*.

Værdigrundlaget er det samme som ved starten. Beboerne deles om de praktiske opgaver, også i madordningen, hvor man kan spise sammen i fem af ugens dage. Der var stor tilslutning denne aften klokken 18, hvor vi bænkedes om bordene i det hyggelige fælleshus og fik serveret ovnbagt fisk med masser af grøntsager. Børn var der dog ingen af ved denne lejlighed.

”Alt er nedfældet i håndbogen,” forklarede Lars på et tidspunkt. Og det har han ret i, kunne jeg ved selvsyn konstatere. Kort og præcist, ikke for lidt, ikke for meget. Drivhuset er et velfungerende bofællesskab.

Overdrevet i Hinnerup er beskrevet i min bog ”*Rejsen til Fridlev*”, som udkom tidligere i år. Derfor var besøget hos Elin og Morten, vores venner fra årene i Zimbabwe mest af alt et personligt genbesøg.

Men det er også et besøg i et bofællesskab, som er lykkedes med det generationsskifte, som giver store udfordringer mange steder, fordi de ’gamle’ ikke kan blive ved med at finde kræfter til alle de opgaver, der er forbundet med at bo i et bofællesskab. I Overdrevet er der fx får og grise og høns, som skal passes, og store arealer med grøntsager, som bruges i fællesspisningen seks dage om ugen.

Endnu engang bliver jeg imponeret over, at en gruppe mennesker for omkring et halvt århundrede siden har formået at tænke tanker om et *bæredygtigt* bofællesskab, som er relevante og nødvendige i den tid, vi lever i nu. Uden at have tal, jeg kan smide på bordet, vil jeg mene, at Overdrevet stadig er ét af landets mest bæredygtige bofællesskaber, når man ser på energiforbrug, CO2-udslip og dagligt forbrug.

Og så har de ét af landets bedst indrettede og rummelige fælleshuse, med masser af plads i køkken og fryserum, legerum til små og store, spisesal med plads til alle beboere, stort vaskeri plus meget mere. Det gør fælleshuset til bebyggelsens centrum. Her mødes alle stort set hver dag.

Grusgraven ligger også i **Hinnerup**, men hvor Overdrevet består af 25 ejerboliger, er de 15 enheder i Grusgraven andelsboliger. De to bofællesskaber ligger i hver sin ende af Hinnerup, men der er en historisk

forbindelse mellem dem: Da Grusgraven blev startet, tilbød Overdrevet en forkøbsret til en nabogrund, men ønsket blev ikke godkendt af kommunen. Navnet blev aktuelt på den nuværende placering på kanten af en nedlagt grusgrav med sø, der nu er blevet naturområde.

Vores to værter, Niels Jørgen og Benjamin, repræsenterer Grusgravens to generationer: Niels Jørgen var med fra starten; Benjamin hører til den unge generation, som er flyttet ind med børn. Den proces startede for ti år siden, og nu er der igen en fornuftig balance – og igen liv og glade dage i legerummene ved siden af spisesalen, når fællesspisningen fem af ugens dage er overstået. Og her skal det også bemærkes, at der ikke er krav om, at man udelukkende skal spise vegetarisk. Til gengæld holder man fast i, at spisningen altid starter med en sang.

Hvor nogle bofællesskaber har nedfældet deres værdigrundlag på skrift i store detaljer, er det mere *undtalt* i Grusgraven. Man sætter pris på det sociale, uformelle fællesskab i hverdagen; man deles om de praktiske opgaver som fx madlavning og græsslåning; man nyder den dynamik, forskellighed giver, og man sætter pris på rummelighed; man interesserer sig for hinanden og sætter pris på personlige initiativer.

Og som årshjulet på opslagstavlen viser, er der masser af fælles aktiviteter i løbet af året, som kan holde alle beboere beskæftigede.

Rejsen gennem Jylland omfatter et mindre antal bofællesskaber, som for de flestes vedkommende *ikke* er medlemmer af foreningen *Bofællesskab.dk*. De er ikke udvalgt helt tilfældigt, men udgør heller ikke et statistisk repræsentativt udsnit af de omkring 4-500 danske

bofællesskaber, som *ikke* er medlem af foreningen. Her er nogle konklusioner eller refleksioner:

Medlemskab af en forening som *Bofællesskab.dk (BOF)* står ikke øverst på bofællesskabernes dagsorden. De har nok at gøre med deres egne daglige udfordringer, sådan som tilfældet også er i mit eget helt nye bofællesskab. På den anden side afviser de ikke et medlemskab, når man snakker om behovet for, at der i Danmark bør findes en stærk forening, som kan tale bofællesskabernes sag i forskellige sammenhænge.

Andelsbofællesskaberne er i forvejen medlem af den landsdækkende forening for andelsforeninger, ABF, og bofæller udtrykte tilfredshed med den støtte, de modtager herfra. Men flere gav udtryk for, at det ikke behøvede at udelukke medlemskab af *BOF*, som kan levere andre former for støtte end ABF.

Personligt medlemskab kunne også være en mulighed, som flere bofæller end i dag kunne have lyst til at benytte sig af, hvis den blev markedsført lidt mere aggressivt. Foreningen *BOF* har i hvert fald brug for idérige og entusiastiske bofæller i alle dele af landet, som kan være med til at rådgive, når nye bofællesskaber henvender sig til foreningen for at få besvaret alle mulige spørgsmål.

Generationsskiftet nævnes af mange som en vigtig og vanskelig udfordring. Nogle var lykkedes med det, andre ikke. Flere efterspurgte erfaringer og strategier fra bofællesskaber, hvor det var lykkedes. Det kunne være en opgave for *BOF*, og kunne også være et tema for *'Fredage med Fællesskab'*.

Udlejnings-bofællesskaber er en bofællesskabsmodel i vækst og har ikke altid fra starten tilstrækkeligt med fællesskabstænkning indarbejdet i projektet. Udskiftningen af beboere kan også være større end i fx ejerbaserede bofællesskaber. Det kræver særlige indsats fra dedikerede beboere. De erfaringer kunne *BOF* også bidrage til at indsamle og dele med nye lejefællesskaber.

Bæredygtighed indgår på forskellige måder i de fleste bofællesskaber, men i større eller mindre grad, og i flere af de besøgte bofællesskaber efterspurgte bofæller gode idéer. Der findes efterhånden et væld af

initiativer, og BOF har allerede informeret om flere af disse på hjemmesiden, herunder bøger med konkrete eksempler – om selve byggeriet, om energisystemer, om vegetarisk fællesspisning, om genbrug, osv. Men BOF kan sikkert bidrage med endnu mere.

Omsorg for bofæller, som slås med særlige udfordringer (sygdom, alder, handicap, diagnoser, ensomhed), er et anliggende, som bofællesskaber allerede tager alvorligt. Undervejs stødte vi på et eksempel, hvor bofællesskabet havde udpeget en 'omsorgsperson', som forekom os at være et eksempel, andre kunne overveje. Det handlede ikke om plejedelen, som det offentlige tager sig af, men om at skabe rummelighed og selvværd gennem en eftertænksom planlægning af de fælles opgaver, som de pågældende beboere ønskede at deltage i. Det kunne også være en opgave for BOF at samle erfaringer på dette område.

Definitionen af, hvad et *bofællesskab* egentlig er for en størrelse, blev berørt flere steder. "Vi er måske ikke et *rigtigt* bofællesskab?" blev der sagt ved flere lejligheder. I en tid, hvor der snakkes rigtig meget om behovet for at styrke de forskellige *fællesskaber*, vi alle indgår i, og hvor der samtidig er voksende interesse for bofællesskaber, kunne det måske være nyttigt at se nærmere på definitionen, endnu engang.

Spektakulære fællesskaber, forstået som *selvgroede bofællesskaber*, mødte vi flere af undervejs. Historierne om, hvordan en gruppe mennesker fik en idé, hvordan de første frø blev sået, hvordan de kæmpede med projektet år ud og år ind, var spændende at lytte til. Nu er udviklere og pensionskasser kommet på banen, og det er godt. Men der vil fortsat være mennesker, som ønsker at tage sagen i egne hænder og beholde kontrollen fra start til mål. BOF deltager i et nyt initiativ om "*Spektakulære Fællesskaber*", som forhåbentlig kan støtte sådanne initiativer.

Endnu engang tak til alle bofællesskaber for at åbne dørene og afsætte adskillige timer til rundvisning, givtige samtaler, fællesspisning - og en opfordring til at blive medlem af bevægelsen!